

dr hab. Sławomir Bylina prof. WSPol
Zakład Badań nad Przystępnością i Terroryzmem
Wydział Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

Szczytno 23.10. 2020 r.

R E C E N Z J A

**rozprawy doktorskiej inż. Marka Jana Grzmila
pt. „Przyjaciół przy Pracy” – problematyka i rozwój czasopisma w latach 1949-2018”,
Rzeszów 2020 opracowanej pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Adamskiego, prof. WSiIZ**

1. Znaczenie podjętego problemu naukowego

Współczesne środki masowego przekazu od wielu dekad stanowią nieopisane znaczenie w kreowaniu rzeczywistości. Wszelkie opinie wyrażane za pomocą różnych form docierających do odbiorcy są niejednokrotnie pewnikiem w przekazywaniu informacji i wiedzy na temat otaczającego nas świata. Dzięki przekrojowemu obrazowi dziejów Polski można dostrzec, jak bardzo różni się nasze otoczenie, którego na co dzień jesteśmy świadkami, a czasem i miejscem prezentowanym przez media w kolejnych etapach rozwoju naszej Ojczyzny.

Nieodparta rywalizacja „świata medialnego”, która coraz widoczniej, co z przykrością należy stwierdzić, opowiada się po konkretnej stronie narracji politycznej, oddziałując na nastroje społeczne, jak również nakierowuje odbiorcę do konkretnego stanu emocjonalnego. Takie wnioski można odnieść obserwując współczesne formy przekazu, przyglądając się jednocześnie procentowi udziałowemu właścicieli niektórych stacji telewizyjnych, czy też udziałowi koncernów w rynku prasy w Polsce.

Poruszane zagadnienia w pracy mgr Marka Jana Grzmila w znaczącym stopniu ukazują płaszczyznę poruszanych zagadnień, jak również mogą przyczynić się do skuteczniejszego diagnozowania procesów mających wpływ na aktualny stan przekazu medialnego w Polsce. Szczegółowe ukazanie tematyki poruszanej w konkretnym czasopiśmie, wskazuje na zakres badawczy, dzięki któremu można nie tylko ocenić stopień dotarcia do czytelnika, ale także procesy kształtujące wydawcę w konkretnym okresie czasu. Dlatego poruszone zagadnienie prezentowane przez Autora jest godne uwagi i zasługuje na miano rozprawy doktorskiej.

2. Ocena wartości metodologicznych i merytorycznych rozprawy doktorskiej

2.1. Dobór literatury, umiejętność analiz źródeł

Autor we właściwy sposób zastosował literaturę przedmiotu. W wykazie źródeł i literatury znajdujemy akty normatywne, zarówno współczesne, jak również z okresu objętego tematyką pracy. W dysertacji znajdują się także teksty źródłowe z zakresu poruszanego tematu pracy. Doktorant cytuje wywiady, które przeprowadził z czytelnikami „Przyjaciela przy Pracy”, oraz literaturę krajową i obcojęzyczną, co podwyższa rangę i wiarygodność Autora rozprawy doktorskiej. Uzupełnieniem są także artykuły prasowe, oraz strony internetowe.

Doktorant wspomina, że powyższe źródła i literaturę przedmiotu uzyskał dzięki kwerendzie w takich ośrodkach jak Biblioteka Narodowa w Warszawie, Uniwersytecka Biblioteka Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, Biblioteka Wyższej Inżynierskiej Szkoły Bezpieczeństwa i Organizacji Pracy w Radomiu, Biblioteka Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie oraz biblioteka Centralnego Instytutu Ochrony Pracy w Warszawie.

W trakcie cytowania oraz interpretacji źródeł Autor dokonuje indywidualne uzupełnienia zamieszczone w przypisach, co przyczynia się do pomocy czytelnikowi w zrozumienie danego materiału badawczego (np. s. 16, 17, 28, 43, 89).

2.2. Poprawność terminologiczna i językowa

Autor w poprawny sposób używa poszczególnych określeń i terminów zawartych w pracy. Na początku konkretnej części pracy stosuje się do wymogów i definiuje poruszane terminy i pojęcia zastosowane w rozprawie. Interesującym rozwiązaniem jest wymienianie w cudzysłowie określeń, które z biegiem czasu nabierają bardziej specyficznego znaczenia np. prasa „gadzinowa”(s. 27), „teczkowa” forma sprzedaży (s. 37), dziennikarze „inżynierami dusz”(s. 88),

2.3. Poprawność formułowania problemów i hipotez badawczych

Autor poprawnie określił problem badawczy, przedmiot badań, cele i hipotezy badawcze.

Głównym celem badawczym autora stało się „wyjaśnienie i zrozumienie czynników rozwoju miesięcznika „Przyjaciel przy Pracy” w latach 1949-2019 na tle zmian zachodzących

w segmencie prasy specjalistycznej (branżowej) w Polsce”. Do celów szczegółowych możemy zaliczyć 11 zadań, które Autor realizuje w trakcie pisania pracy.

Za hipotezę główną Doktorant przyjął. „że pomimo zasadniczych zmian ustrojowych, politycznych oraz prawnych, czasopismo „Przyjaciół przy Pracy” zachowało jednorodną i konsekwentną linię programową i treściową, w niewielkim stopniu ulegając wpływom ideologiczno-politycznym”. Dookreślono także kolejne trzy hipotezy szczegółowe.

Przedmiotem badań było 810 wydań czasopisma „Przyjaciół przy Pracy” z całego okresu wydawania – od 1947 do 2018 roku, a dokładnie ponad 9500 artykułów z różnych dziedzin życia gospodarczego.

Zdaniem Autora „cele badawcze pracy zostały osiągnięte” (s. 232). Podobnie hipotezy badawcze zostały potwierdzone, co świadczy o komplementarności zadań metodologicznych.

2.4. Trafność doboru metod i narzędzi badawczych, umiejętność ich zastosowania

Autor dysertacji zastosował empiryczno-teoretyczny charakter pracy, oraz teoretyczno-badawczy. Doktorant zastosował metodę analizy dokumentów (aktów prawnych), analizy zawartości treści oraz analizy zawartości czasopisma, rozszerzając przeprowadzonym wywiadem z 20 czytelnikami - ekspertami „Przyjaciół przy Pracy”.

Tematyka pracy obejmuje kilka dyscyplin i posiada charakter interdyscyplinarny. Możemy dostrzec zagadnienia z zakresu nauk o komunikacji społecznej i mediach, nauk technicznych, nauk o bezpieczeństwie, prawie pracy, ergonomii, nauk historycznych i nauk o polityce. Szeroki zakres dostrzeganych zagadnień wskazuje na szerokie spektrum badań autora.

2.5. Ocena układu pracy i struktury treści

Rozprawa została przedstawiona na 256 stronach. Treść składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem i uwieńczona zakończeniem oraz wykazem bibliograficznym i dwoma załącznikami. Znajdujemy także cenne spisy rysunków, tabel, wykresów, które ułatwiają w odnalezieniu niezbędnych poszlak w poszukiwaniu zagadnień pracy.

Ważnym akcentem w pracy jest przygotowanie czytelnika na „zderzenie” się z treścią w kolejnym rozdziale, czy paragrafie pracy. Wprowadzenie ułatwia zrozumienie intencji Autora.

W rozdziale pierwszym (strony 11-58), „Prasa w Polsce w latach 1945-2018 na tle przemian ustrojowych”, Doktorant przedstawia sytuację problemową, jako tło pracy. W tej

części pracy dowiadujemy się o znaczeniach kilku definicji oraz pojęć jak m.in. system, media, system medialny w kraju, jak również poza jego granicami. Dzięki ukazanej literaturze zagranicznej otrzymujemy perspektywę kolejnych badań naukowych, do czego zachęcam Autora.

Doktorant w syntetyczny sposób ukazuje dzieje mediów w Polsce w latach 1945-2018. Poznajemy zróżnicowane opinie na temat drukowanych czasopism, które zdaniem Autora w różnym okresie posiadało inne znaczenie i założenie w oczach aktualnych władz. Szczególnie w czasach PRL, jak zauważa Doktorant praca „od ówczesnych władz otrzymał daleko idące pełnomocnictwa do kierowania działalnością prasowej w nowej Polsce” (s. 30). Charakterystyczny był system cenzury prewencyjnej pod okiem Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPiW), której celem było „ograniczenie rozpowszechniania treści pozostających w sprzeczności z interesem władz państwowych” (s. 32). Aby utrzymać odpowiedni reżim preferowano „sterowaną politykę kadrową” (s. 32), która posiadała liczne przywileje, wymienione przez Autora (s. 32-33).

Przy opisywaniu kolejnych etapów w dziejach Polski, Doktorant sygnalizuje publikowanie prasy z różnych źródeł, w tym prasy konspiracyjnej. Dostrzegamy również płynne przejście z w kolejne etapy przemian ustrojowych w Polsce, oraz ukazywanie się nowych środków masowego przekazu. W tej części pracy dostrzegamy również ważne dane na temat udziału koncernów w polskim rynku medialnym.

W ostatniej części pierwszego rozdziału zatytułowanej „Prasa a nowe media i Internet – zagrożenia i szanse”, dostrzegamy wprawdzie opis procesu przemian mediów, jednak brakuje czytelnej i rzeczowej kategoryzacji wspomnianych zagrożeń, które szczególnie w naukach o bezpieczeństwie są pomocnym narzędziem w diagnozowaniu dalszego procesu naukowego. Podobnie zbyt lakonicznie ukazane zostały szanse rozwoju mediów, które oprócz kilku cytowanych znawców tematu, aż prosi się o własne koncepcje poparte wynikami badań.

Rozdział drugi (s. 59-86), „Miejsce czasopisma „Przyjaciół przy Pracy” na polskim rynku prasowym” prezentuje dokonania czasopisma „Przyjaciół przy Pracy” w przeciągu 30 lat. Dowiadujemy się o kolejnych definicjach terminów, jak m.in. segmentacja rynku prasowego, czasopisma branżowe i czasopisma fachowe. Autor w dość czytelnym zestawieniu ukazał miejsce czasopisma „Przyjaciół przy Pracy” w realiach socjalizmu i wolnego rynku w zestawieniu z pozostałymi czasopismami w segmencie prasy specjalistycznej. Przy licznych tabelach, wykresach i rysunkach, znajdujemy kilka niedomówień, które powinny być wyjaśnione w pracy, lub uwidocznione chociaż w tytule. np. tabela 7 (s. 72), (brak zakresu czasowego i opisu).

W trzecim rozdziale (s. 87-143), „Przyjaciel przy Pracy” – ujęcie historyczne (1949-2018)” zapoznajemy się z kolejnymi etapami popularności i przeznaczenia czasopisma. Oprócz chronologicznego przekazu wydarzeń historycznych, na których tle ukazywane są dzieje czasopisma spotykamy interesujące określenia, które w obrazowy sposób odnoszą się do wspomnianych wydarzeń m.in. że „Prasa stała się elementem ideologicznego wychowania, czynnikiem zmiany społecznej, a dziennikarze „inżynierami dusz” (s. 88), czy też „Komunizm zawłaszczył takie pojęcia, jak praca fizyczna, pracowitość czy dyscyplina” (s. 90).

Jednak w pierwszej części rozdziału „W totalitarnym systemie medialnym” napotykać na pewne niekonsekwencje. Mianowicie na s. 97 chronologiczny przekaz załamał się na 1970 r. i przeszedł od razu do 1981 r., natomiast w kolejnym paragrafie „Transformacja ustrojowa 1989-1992 i jej wpływ na czasopismo”, liczącym niespełna dwie strony, znajdujemy obszerny opis na temat nakładu czasopisma w latach 1949-1989. Kolejne okresy zostały ukazane już w poprawny i chronologiczny sposób, z ukazaniem takich wydarzeń jak wejście Polski do Unii Europejskiej, oraz reakcje autorów publikacji na zmiany prawa i dyrektywy unijne.

Interesującym zakończeniem rozdziału było ukazanie udziałowców i postaci redaktorów, dziennikarzy, pracowników na przestrzeni istnienia czasopisma. Czytelny ukazał się także opis szaty graficznej czasopisma, jak również smutna informacja o zakończeniu wydawania wieloletniego periodyku.

Rozdział czwarty (s. 144-213), „Zawartość treściowa czasopisma” prezentuje sprecyzowanie treści czasopism z doprecyzowaniem tematyki zawartej w poszczególnych numerach. Po uzasadnionym wstępie Autor określił adresatów, do których były skierowane treści czasopisma m.in. w pierwszym okresie istnienia skierowany został do „pracowników PGR-ów, aby krzewić kulturę techniki rolniczej i agrarnej oraz kolektywizować społeczność” (s. 149).

Doktorant w kolejnej części wykazał główne zagadnienia tematyczne związane z „bezpieczeństwem na wsi” (s. 148-168) m.in. publikacje na temat (Bezpieczeństwo przy obsłudze oraz użytkowaniu maszyn rolniczych; Bezpieczeństwo i higiena przy pracach sezonowych; Wypadki przy pracy, choroby zawodowe w rolnictwie; Bezpieczeństwo i higiena pracy oraz zagrożenia czynnikami chemicznymi w rolnictwie; Zagrożenia biologiczne, jako czynnik występujący w środowisku pracy na wsi oraz w leśnictwie). Znajdujemy także publikacje z zakresu działalności instytucji państwowych (Rola, zadania oraz działania Państwowej Inspekcji Pracy w rolnictwie; Zagadnienia w zakresie prawa pracy

i ubezpieczeń społecznych oraz KRUS), jak również z działalności edukacyjnej na rzecz bezpieczeństwa (Kampanie i konkursy o charakterze edukacyjnym i popularyzacyjnym, szkolenia w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz konferencje naukowe). Podsumowaniem tej części pracy są dane liczbowe oraz krótkie wnioski na temat poszczególnych zagadnień.

Kolejną częścią publikacji czasopisma odnosiło się do zagadnień „bezpieczeństwa i higieny pracy osób młodocianych”, (s. 168-183), które Autor w analogiczny sposób wykazał w takich częściach publikacji jak (o charakterze prozdrowotnym, szkoleniowo-edukacyjnym, instruktażowym, wypadków przy pracy pracowników młodocianych oraz z zakresu formalno-prawnym tj. w zakresie prawa pracy i BHP).

Następną częścią rozdziału było przedstawienie materiałów źródłowych z zakresu działalności inspekcji pracy, co stanowiło przesłanie skierowane do związków zawodowych społecznych inspektorów pracy (s. 183-199).

Ostatnia część rozdziału opisała działania o charakterze promocyjno-reklamowym i informacyjno-społecznym (s. 199-212).

Przyznam, że powyższa analiza tytułów poszczególnych publikacji z podziałem na konkretny zakres badawczy, świadczy nie tylko o znajomości tematyki poruszanych treści, ale i o rzetelnym podejściu do przedmiotu badań. Nasuwa się również zachęta, aby z biegiem czasu i kolejnych etapów pracy naukowej, pochylić się także nad procesem zmian w podejściu do omawianych zagadnień, co może być przyczynkiem do interesujących badań i wniosków.

W ostatnim piątym rozdziale (s. 214-232), „Przyjaciel przy Pracy” w opinii czytelników”. Doktorant Przekazał metodologię badań z wyszczególnieniem wywiadu pogłębionego, który był podstawowym założeniem badawczym w ostatnim rozdziale dysertacji. Przy wyjaśnieniu celu i znaczenia wymienionej techniki badawczej, Autor opisał znaczenie tejże metody z uwzględnieniem 20 stałych czytelników czasopisma, którzy jak wynika z przeprowadzonych wyników badań w większości byli wykształconymi behapowcami.

Jak wynika z wniosków przeprowadzonych badań, respondenci byli zainteresowani istnieniem czasopisma, jak również popierają jego kontynuację. Wysoko oceniali zawarte w nim treści. Jak podkreśla Doktorant czasopismo zdaniem respondentów „wpływało na wzrost poziomu bezpieczeństwa i higieny pracy oraz edukował w zakresie prawnej ochrony pracy i profilaktyki wypadkowej, tym samym pełnił ważną rolę społeczną” (s. 231).

Podsumowując poruszone zagadnienia oraz refleksje pragnę przytoczyć myśl Autora, które może stanowić interesującą dyskusję na temat współczesnych środków masowego przekazu oraz możliwości pogodzenia przekazu wiedzy z bezstronnością polityczną „czasopismo „Przyjaciel przy Pracy” było czasopismem potrzebnym, nowoczesnym i wysoce specjalistycznym. Spełniało swoją rolę społeczną jako czasopismo specjalistyczne dotyczące problematyki bezpieczeństwa i higieny pracy skierowane do pracodawców i pracowników oraz np. społecznej inspekcji pracy. Dało się poznać jako czasopismo apolityczne, ponadczasowe” (s. 233).

3. Ocena stopnia osiągnięcia założonego celu badań

Rozprawa doktorska Marka Jana Grzmila poddana recenzji, spełnia niezbędne wymagania stawiane pracom naukowym. Założenia badawcze określone we wstępie pracy również zdaniem Autora zostały zrealizowane, co zostało potwierdzone wnikliwym i interesującym studium na przestrzeni niemal siedemdziesięciu lat. W opinii Doktoranta założenia badawcze w znacznej mierze zostały potwierdzone. Główny nurt czasopisma dostosowywał tematykę do istniejących i zmieniających się realiów społeczno – politycznych w kraju.

Jak zauważył autor we wnioskach z wywiadów czasopismo cieszyło się dużą popularnością i spotkało się z rozczarowaniem czytelników po zakończeniu wydania. Interesującym wnioskiem z badań jest również stwierdzenia Doktoranta „Aż 19 badanych stwierdziło, że „Przyjaciel przy Pracy” wpływał na wzrost poziomu bezpieczeństwa i higieny pracy oraz edukował w zakresie prawnej ochrony pracy i profilaktyki wypadkowej, tym samym pełnił ważną rolę społeczną” (s. 231).

4. Pytania/zagadnienia do wyjaśnienia

- W którym z badanych okresów zdaniem Autora przekaz czasopisma zdecydowanie dopasowywał się do obowiązującego systemu politycznego w Polsce.
- W jakim kierunku zdaniem Autora powinien być realizowany przekaz zamieszczony w czasopiśmie „Przyjaciel przy Pracy”, aby wzbudził dalsze zainteresowanie czytelników?

5. **Wniosek końcowy**

Przedstawiona do recenzji dysertacja Marka Jana Grzmila w oparciu o ustawę z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595), spełnia wymagania stawiane pracy doktorskiej. W związku z powyższym przedstawiam wniosek o dopuszczenie jej do obrony.

.....
dr hab. Sławomir Bylina prof. WSPol